

Marina Cwietajewa i Niemcy

Natalia Heimowska

Uniwersytet Gdański, Wydział Filologiczny, Instytut Rusycystyki i Studiów Wschodnich

E-mail: n.heimowska.411@studms.ug.edu.pl

tutor: dr Liliana Kalita

Uniwersytet Gdański, Wydział Filologiczny, Instytut Rusycystyki i Studiów Wschodnich

Słowa kluczowe: Cwietajewa, emigracja, Niemcy, poezja, emocje, biografia

Życie i twórczość Mariny Cwietajewej (1892–1941) są przedmiotem refleksji w licznych pracach naukowych i publikacjach dotyczących kultury rosyjskiej pierwszej połowy XX wieku. Mniej znany odbiorcom jest emigracyjny epizod biografii poetki, związany z jej pobytem w Niemczech, dlatego też warto poświęcić mu kilka uwag.

W twórczość Cwietajewej, nasyconej motywami kobiecości, seksualnością, sensualnością i romantyzmem, odnajdujemy jednocześnie krytykę materializmu i burżuazyjnego stylu życia. Najważniejszą wartością była dla poetki wolność.

Niemcy od zawsze były częścią egzystencji Mariny Cwietajewej ze względu na pochodzenie jej matki – Marii Meyn, wywodzącej się z niemiecko-polskiej rodziny. Swoją miłość i pasję do zachodnioeuropejskiego kraju Maria przekazała dzieciom, w szczególności Marinie. Poetka wiele razy wspominała, że drzemie w niej wiele dusz, jednakże główną jest niemiecka (Жигалова,

2017). Ojcem Mariny Cwietajewej był profesor Iwan Cwietajew, założyciel Muzeum Sztuk Plastycznych w Moskwie, ceniony filolog i historyk sztuki. Pierwsze doświadczenia z Niemcami Marina miała w wieku 12 lat – w 1904 roku cała rodzina spędzała lato w mieście Langackern, położonym obok pasma górskiego Schwarzwald. Marina w tym czasie uczyła się w pensjonacie w Szwajcarii, skąd pisała listy do swojego ojca po niemiecku, jako że znała język niemiecki i francuski. Marina, choć jako dziecko nie lubiła jeździć za granicę, traktując to jako narzucony przez dorosłych obowiązek, zakochała się w Szwarzwaldzie (Жигалова, 2017). Ponownie Marina odwiedziła ten rejon Niemiec po śmierci swojej matki, wraz z ojcem i siostrą w 1909 roku, nie było to jednak już to samo miejsce, które zapamiętała z dzieciństwa. w 1912 roku poetka wyszła za mąż za Siergieja Efrona, z czasem urodziło im się troje dzieci – Irina (1917–1920), Ariadna (1912–1975) i Georgij (1925–1944). Irina z przyczyn zdrowotnych wcześniej zmarła. Poetka nie zaakceptowała rewolucji i nowego ustroju polityczno-społecznego, w którym egzystencja przedstawicieli rosyjskiej inteligencji była bardzo trudna. Zanim wyemigrowała z Rosji żyła w nędzy, dojście bolszewików do władzy traktowała jako największe zło, które

przytrafiło się jej ukochanej ojczyźnie. Rok 1918 stał się dla Mariny Cwietajewej przełomowym, nowa władza nie akceptowała twórczości, w której artyści przejawiali własne poglądy na rzeczywistość i domagali się swobody w formach wyrazu. Pragnienie wolności, którego poetce zabrakło w ojczyźnie, stało się powodem wyjazdu Mariny Cwietajewej i jej córki Ariadny ze Związku Radzieckiego do Niemiec.

W 1922 roku w Berlinie zebrała się elita rosyjskiej inteligencji. Stolica Niemiec była wypełniona emigrantami. Napływ Rosjan przyczynił się do utworzenia wielu rosyjskich drukarni i wydawnictw. Był to dobry czas w życiu Mariny, zwłaszcza biorąc pod uwagę kolejne etapy jej emigracyjnej tułaczki (Павловский, 1989: 235). w stolicy Niemiec Marinę przywitał pisarz Ilija Erenburg, który pomógł jej zaaklimatyzować się w nowej rzeczywistości. Erenburg „nie pozwolił Marinie odetchnąć po podróży, lecz z miejsca przedstawił ją rosyjskiej kolonii berlińskiej, składającej się głównie z oficerów białej armii, intelektualistów chroniących się przed represjami sowieckimi oraz «turystów», którzy nie byli jeszcze zdecydowani, po której stronie się opowiedzieć” (Troyat, 2004:109). Rosjanie w Berlinie bardzo pozytywnie przyjęli poezję Mariny, jej wiersze znał każdy. Pierwszymi publikacjami zagranicznymi były *Wiersze do Błoka* (Стихи к Блоку) oraz *Rozłąka* (Разлука) z 1922 roku. w tym samym roku do Berlina przyjechał z Rosji Andriej Bieły, który po przeczytaniu *Rozłęki* (Разлука) zachwycił się twórczością Cwietajewej. Natomiast krytyk literacki Mark Słonim, podzielił się pozytywną opinią dotyczącą wierszy Cwietajewej w wydawanym w Pradze piśmie o nazwie „Wolność Rosji”. Pisarka przez cały okres pobytu w Berlinie wyczekiwała przyjazdu męża – Sergieja Efrona, by rodzina mogła znów się zjednoczyć. Spotkali się ponownie na berlińskim dworcu, co Ariadna odnotowała w swoich pamiętnikach. Choć wiedziała, że był to

jej ojciec, jednakże nie od razu go poznała (Troyat, 2004:112). Efron nalegał na przeprowadzkę z Berlina do Pragi, jednakże Marina nie chciała porzucać Niemiec, ze względu na bliską jej sercu kulturę i uznania jakie uzyskała. Sergiej Efron studiował w tym czasie w Pradze i wychwalał władze Czechosłowacji. Określał je przyjaznymi dla rosyjskich emigrantów. Tym argumentem starał się nakłonić Marinę do przeprowadzki. Jednocześnie w Berlinie Marina otrzymała list od jednego z najbardziej znanych ówczesnie pisarzy – Borysa Pasternaka, chwaleńczego, podobnie jak Bieły, *Rozłękę* (Разлука). w niemieckiej stolicy miała się spotkać z Pasternakiem, z tego względu także z niechęcią odnosiła się do pomysłu przeprowadzki na południe Europy. Swoją pobyt w Berlinie dzieliła pomiędzy pisanie a liczne rozmowy, jakie prowadziła każdego dnia. Co ciekawe, mimo wcześniejszych pozytywnych doświadczeń z Niemcami, poetka czuła się obca w tym kraju. Wyrzucała sobie, że nie wykorzystwała w pełni pobytu w Niemczech, że nie nawiązała nowych znajomości z twórcami niemieckimi, że nie odwiedziła centrów kultury i wystaw niemieckich. z żalem i rezygnacją opuściła jednak z mężem i córką Berlin 31 lipca 1922 roku.

Marina Cwietajewa poświęciła swoją uwagę przestrzeni niemieckiej w wierszach takich jak: *Berlinowi* (Берлину, 1922), *Kołysanka* (Колыбельная, 1939), *Niemcom* (Германии, 1939). Wiersze te odzwierciedlają nastawienie Mariny Cwietajewej do zachodniego kraju. Wiersz *Berlinowi* (Берлину) został napisany 10 lipca 1922 roku, w pensjonacie- mieszkaniu Mariny Cwietajewej, mieszczącym się ówczesnie przy ulicy Trautenaustasse 9 (Troyat, 2004:109). Utwór znalazł się w zbiorze zatytułowanym *Po Rosji* (После России, 1922-1925). Był to jeden z pierwszych wierszy poetki na emigracji; tekst, w którym Cwietajewa odkrywa przed czytelnikiem berlińską rzeczywistość i architekturę.

Odgłos padającego deszczu i stukot kopyt przypominają oklaski, jakie rozbrzmiewały na cześć jej poezji. Autorka wykorzystuje elementy oniryczne do zarysowania pejzażu lirycznego swojej duszy, wypełnionej uczuciem smutku. Jednocześnie wskazuje, iż deszcz jest siłą łagodzącą ból odosobnienia. Należy podkreślić, że twórczość Mariny Cwietajewej w Berlinie odzwierciedlała samotność poetki (Павловский, 1989:235). w wierszu wspomina o pozłacanej pustce. Mimo berlińskiego bogactwa, podmiot liryczny doświadcza porzucenia, niczym jednostka bezdomna i bez opieki, stąd najprawdopodobniej użycie w tekście słowa „sierociniec”. Bohaterka czuje się w tym wierszu jak dziecko bez matki i ojca. Sen pełni tutaj funkcję spowolnienia aktywności życiowej, co pozwala spojrzeć na własną historię i rozważyć swoją przyszłość. Znając biografię poetki, można podejrzewać, że właśnie Berlin był nieodzownym przystankiem, miejscem, w którym dokonuje się rozważań na temat przeszłości i przyszłości. Tytuł wiersza zawiera formę adresatywną: poetka zwraca się do Berlina jak do jednostki żyjącej, czującej, a nie jak do wytyczonej przez urbanistów określonej przestrzeni. Opowiada o sobie, kim jest, jaka jest jej perspektywa spojrzenia na miasto. Koncentruje się na dźwiękach i obrazach, by móc scharakteryzować Berlin dokładnie. Henri Troyat przywołuje tutaj słowa Mariny Cwietajewej: „Myślę, że w chwili śmierci wypełnią mnie takie same uczucia jak tu nad tą wodą. Czy to smutek? Czy też triumf? Całe napięcie, całe zamieszanie życiowe mam już za sobą. Tak, to jest właśnie to: całkowite odprężenie” (Troyat, 2004:114). Stukot kopyt, porównany do oklasków i drżący asfalt, to atrybuty ruchliwego miasta, tętniącego życiem, jednakże ta aktywność Berlina nie jest w stanie wyrwać lirycznego „ja” z melancholii.

Wiersz *Kołysanka* (Колыбельная) powstał 28 marca 1939 roku. Marina napisała go kilka miesięcy przed powrotem do Związku Radzieckiego z Paryża. Został on opublikowany w cyklu pt. *Wiersze dla Czech* (Стихуи к Чехии, 1939), gdzie Cwietajewa spędziła kilka emigracyjnych lat. Nieprzypadkowa jest data powstania utworu, bowiem w 1939 roku Czechy zostały zaanektowane przez hitlerowskie Niemcy. Tematem wiersza *Kołysanka* (Колыбельная) jest utrata ziemi, ludności i zarazem tożsamości. Kołysanka, do której nawiązuje tytuł, usypia w tym przypadku nie dzieci, a narody. Marina wskazuje na uśpienie i brak czujności narodów. Poetka z żalem odnosi się do stanu, w jakim pogrążone są nacje, wykazujące się – niczym w śnie – nieostrożnością. Uważa, że każdy człowiek powinien być czujny i z żarliwością bronić swojej ojczyzny. Poetka jednoczy się z losem Pragi i jej ludności. Wyraża niezgodę na ówczesną niemiecką politykę i cechujące społeczeństwo niemieckie poczucie wyższości nad innymi narodami. Jednocześnie odkrywa ówczesne cechy tego kraju – roszczeniowość, agresywność, nieliczenie się z ustanowionym porządkiem. Druga ojczyzna poetki stała się źródłem zła, niczym Rosja po przejęciu władzy przez bolszewików. Za najważniejszą wartość poetka nieodmiennie uznaje wolność, do której odwołuje się również w tym wierszu.

Ostatni analizowany przeze mnie wiersz nosi nazwę *Niemcom* (Германии); został on napisany w kwietniu 1939 roku, cztery miesiące przed powrotem do Związku Radzieckiego. Jest to kolejny tekst, w którym Marina zwraca się do swoich ukochanych Niemiec. Poetka nie może pojąć okrucieństwa tego narodu wobec innych nacji. w wierszu mowa jest o zmianach, jakie zaszły w państwie nazistowskim. Wartością stały się czołgi, obsesja władzy i chęć podbicia innych krajów. Marina pyta Niemców o ich emocje i tożsa-

mość, o drogę, jaką przebył kraj odznaczający się wyjątkową kulturą. Nie dostaje jednak odpowiedzi. Jest to apel do państwa, z którym tak wiele ją łączyło. Cwietajewa wiele razy podkreśla, że to czego Niemcy pod rządami Adolfa Hitlera się dopuszczają to czyny pozbawione rozumu, określa je hańbą dla narodu. Mówi o braku poszanowania dla ziemi czeskiej, braku szacunku wobec Czechów, szczególnie najuboższych obywateli tego państwa. Życząc sił i zdrowia Morawom, jednoznacznie deklaruje, że nie zgadza się z ideologią mówiącą o konieczności wzmacniania potęgi militarnej III Rzeszy, która sprzyjała budowaniu imperium. w wyniku tych koncepcji bowiem wolność zostaje pogwałcona, zaś odbieranie przez Niemców życia jest łamaniem prawa człowieka. Takie traktowanie innych narodów było dla Cwietajewej raną, jaką zadaje człowiekowi już drugie (po bolszewickiej Rosji) państwo.

Dla Mariny Cwietajewej Niemcy były krajem bliskim jej sercu, co wyłania się z przeanalizowanych wierszy. Emocje poetki są wypadkową jej etapów życia i historii Europy tego czasu. Sielskie, spędzone w gronie rodzinnym dzieciństwo w mieście Langacker różniło się od emigracyjnej egzystencji w Berlinie. Cwietajewa, choć doceniano jej poezję, jednocześnie odczuwała niepewność, osamotnienie i tęsknotę za ukochaną Rosją. Analizowane w tych rozważaniach wiersze odzwierciedlają odmienne spojrzenie na kraj matki Mariny. Jest to poezja dojrzała, będąca świadectwem wyjątkowego zmysłu obserwacji poetki, jej świadomości zdarzeń, których jest świadkiem i ofiarą oraz głębokich przemyśleń. Każdy z wierszy odnosi się do indywidualnych przeżyć Mariny Cwietajewej, właśnie ta subiektywność i niepowtarzalność emocji czyni teksty poetki wyjątkowymi. Wybór tych wierszy był podyktowany percepcją niemieckiej rzeczywistości

przez poetkę urodzoną w Rosji, ale kochającą kulturę zachodniego sąsiada. Cwietajewa ogląda Niemcy inne niż te, które tak bardzo ceniła wcześniej. Ze smutkiem i przygnębieniem obserwuje czasy konfliktu zbrojnego między narodami. Wojna, emigracyjna tułaczka, jeszcze bardziej podkreślały znaczenie wolności, która w kodeksie etycznym poetki miała wartość nadrzędną i której broniła w swojej twórczości. Jak podkreślała Marina Cwietajewa: „Dzięki Ci składam, o Panie, Za Deszcz i za Suszę, i za ciało powabne, i za wieczystą duszę...” (Cwietajewa, 2017:25).

Literatura:

- Cwietajewa M., 2017, *Poezje*, przeł. J. Salamon, Toruń, Wydawnictwo „C&T”.
- Encyklopedia PWN, *Cwietajewa Marina I.* [online], <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Cwietajewa-Marina-I;3888545.html> [dostęp: 28.12.2023].
- Troyat H., 2004, *Marina Cwietajewa Wieczna Buntownica*, przeł. W. Sadkowski, Warszawa, Wydawnictwo Książkowe „Twój Styl”.
- Жигалова М., 2017, *Германия в судьбе и творчестве Марины Цветаевой*, [online], <https://rep.bstu.by/handle/data/5130?locale-attribute=en> [dostęp: 28.12.2023].
- Павловский А., 1989, *Куст Рябины*, Ленинград, Советский Писатель.
- Цветаева М., *Колыбельная («В они дни певала дрема...»)* (1939) [online], <https://stih.su/kolybelnaya-v-ony-dni-pevala-drema/> [dostęp: 22.12.2023].
- Цветаева М., *Германии* (1939) [online], <https://slova.org.ru/cvetaeva/germanii/> [dostęp: 22.12.2023].
- Цветаева М., *Берлину* (1922) [online], <https://stih.su/berlinu/> [dostęp: 24.12.2023].

Notka o autorce: *Studentka trzeciego roku studiów licencjackich filologii rosyjskiej na Uniwersytecie Gdańskim. Główne zainteresowania badawcze: literatura rosyjskiej emigracji, twórczość Fiodora Dostojewskiego.*